

INFLACIJA IN STABILIZACIJSKA POLITIKA V JUGOSLAVIJI

*Egon ŽIŽMOND**

Za prikaz razvoja inflacije v Jugoslaviji bomo uporabili iz serije letnih indeksov rasti cen na drobno izračunane inflacijske cikle. Kot izhodišče bomo vzeli leto 1955, ki predstavlja začetek razvoja bolj odprte inflacije. Vse dotlej je bila namreč inflacija pretežno prikrita, saj so bile cene večinoma centralno-administrativno določane, potencialna inflacija pa se je kazala predvsem kot pomanjkanje na tržišču in podobno. Če začetek cikla opredelimo z najnižjimi, konec cikla pa z najvišjimi stopnjami rasti cen v določenem obdobju, lahko gibanje inflacije v Jugoslaviji razdelimo na pet ciklov.

Inflacijski cikli v Jugoslaviji

	Poprečna letna stopnja rasti cen na drobno
1. cikel 1955—1962	5,2%
2. cikel 1963—1966	15,9%
3. cikel 1967—1975	14,1%
4. cikel 1976—1981	21,8%
5. cikel 1981—1989	131,5%

Za zadnji cikel je značilna eskalacija inflacije po poprečni letni stopnji 131,5%. Letna stopnja inflacije je v letu 1989 znašala že 1255,7% in se je iz meseca v mesec pospeševala. V decembru leta 1989 je bila raven cen na drobno že za 2665,0% višja kot v istem mesecu leta 1988, decembrski mesečni porast cen (58,8%) pa na letni ravni pomeni kar 25616% inflacijo. Rast cen v letu 1989 lahko torej označimo kot hiperinflacijsko.

Za popolno diagnozo jugoslovanske inflacije in pravilno definiranje ukrepov za njeno zmanjševanje oz. odpravljanje je treba najprej definirati vse vzroke inflacije in analizirati njihovo medsebojno

* Ekonomsko-poslovna fakulteta, Maribor.

delovanje. Šele potem, ko ugotovimo glavne vzroke inflacije, je mogoče narediti ustrezno izbiro in vrstni red ukrepov za njeno umirjanje in odpravo. Brez pravilne diagnoze utegne priti do sprejemanja neustreznih ali nepopolnih ukrepov ali pa do napačnega vrstnega reda ukrepov, kar utegne povzročiti celo nasprotno rezultate od pričakovanih ali pa neke nove spremljevalne ekonomske in socialne probleme, ki utegnejo ogroziti nameravano stabilizacijo.

Namen tega članka je analizirati glavne vzroke in posebnosti jugoslovanske inflacije (zanemarili bomo strukturne in zunanje vzroke) in oblikovati osnove za protiinflacijsko strategijo.

1. TRI SKUPINE INFLACIJSKIH VZROKOV

Iz podatkov v tabeli izhaja, da je imela Jugoslavija vedno višje inflacijske stopnje, kot so jih imele dežele OECD v poprečju, da ima Jugoslavija v zadnjih letih najvišjo stopnjo inflacije v Evropi in eno izmed najvišjih na svetu, hkrati pa kaže inflacija v Jugoslaviji trend pospešitve. To so osnove za sklepanje, da ima jugoslovanska inflacija svoje osnovne, dolgoročne faktorje, ki omogočajo oz. povzročajo neko osnovno, permanentno inflacijo, hkrati pa tudi druge notranje in zunanje dejavnike, ki inflacijske stopnje pospešujejo oz. dvigujejo nad raven, ki jo opredeljujejo osnovni, dolgoročni faktorji. Dejstvo, da so vrhovi inflacijskih ciklov na vedno višji ravni, kaže, da so ti drugi inflacijski vzroki vedno močnejši, posebno izraziti pa so postali po letu 1982.

Mislimo, da lahko v Jugoslaviji govorimo o tristopenjski inflaciji oz. da jo lahko opredelimo kot rezultat simultane delovanja treh skupin vzrokov (Žižmond, 1989).

Prvo skupino predstavljajo značilnosti jugoslovanskega družbenega sistema, torej političnega, družbenoekonomskega in gospodarskega sistema. Te značilnosti so povzročale upadanje gospodarske učinkovitosti, hkrati pa omogočale nastajanje osnovnih neravnovesij in s tem osnovno, permanentno inflacijo. Sistem je namreč omogočal naraščanje dohodkov določenih faktorjev oz. subjektov, kar je posledično povzročalo prilagajanje (naraščanje) cen oz. dohodkov drugih subjektov, nato pa se je ta proces ponavljal.

V drugo skupino štejemo neustrezne ukrepe ekonomske politike, ki so osnovno neravnovesje, ki je primarno izviralo iz neustreznih sistemskih rešitev, omogočali z denarno politiko, hkrati pa so ga dodatno povečevali s tem, ker so pri gospodarskih in negospodarskih subjektih utrjevali prepričanje, da bo tudi v bodoče denarna politika tolerirala vsako povečanje njihovih dohodkov na enoto njihovih storitev. Neustrezna ekonomska politika pa je prav tako delno izvirala iz neustreznih sistemskih pogojev (n. pr. politični sistem ni zagotavljal zadostne kontrole nosilcev ekonomske politike, centralna banka ni bila neodvisna, sistem je že vnaprej določal prednostne porabnike denarne emisije, tudi proračuni so bili vse premalo nadzorovani itd), v veliki meri pa je bila posledica neznanja, ki pa je bilo konec koncev tudi re-

zultat negativne selekcije kadrov, ki jo je povzročal nekompetitivni politični sistem.

Tretji inflacijski faktor, ki je v prvi vrsti posledica obeh doslej navedenih, hkrati pa začne na višjih stopnjah inflacije tudi avtonomno delovati, so po našem mnenju inflacijska pričakovanja. Ta so bila posebno močna v letu 1989, ko je v jesenskih mesecih inflacija že prešla v hiperinflacijo. Dodajmo takoj, da so tudi nekatere sistemske in ekonomskopolitične rešitve (zakon o obligacijah, zakon o računovodstvu, negativna obrestna mera itd) omogočale, da so se inflacijska pričakovanja vračunavala v tekoče cene.

1.1. Primarnost sistemskih vzrokov

Osnovna posebnost jugoslovanske inflacije, ki jo pomembno razlikuje od inflacij v tržnih gospodarstvih, je ta, da so bila fundamentalna neravnovesja (ki tržnih gospodarstvih nastajajo kot posledica neustrezne ekonomske politike — Blejer, Liviatan, 1987; Blejer, Cheasty, 1988) v Jugoslaviji v prvi vrsti posledica neustrezne sistemske ureditve, ki je bila etatiistična v vseh delih družbenega sistema in je onemogočala oblikovanje ravnovesnih cen produkcijskih faktorjev in hkrati omogočala agresivno povečevanje dohodkov faktorjev oz. subjektov na enoto njihovega prispevka k družbenemu produktu, dovoljevala pa je sorazmerno prosto oblikovanje cen produktov in storitev. V takih razmerah je prihajalo do neprestanega neskladja med agregatno ponudbo in agregatnim povpraševanjem in s tem do razvoja odprte inflacije.

Ex ante usklajevanje ponudbe s povpraševanjem omogoča le učinkovit ekonomski sistem, ki v popolnosti temelji na tržnih principih in ki s svojimi mehanizmi usklajuje ponudbo in povpraševanje že v fazi njenega nastajanja v proizvodnji in razdelitvi. To je lahko le integralno in zelo konkurenčno tržišče, na katerem se oblikujejo ravnovesne cene vseh produkcijskih faktorjev in iz njih izvedene ravnovesne cene blaga. Le tak sistem lahko endogeno in dolgoročno vzdržuje stabilno ravnovesje na tržišču produkcijskih faktorjev in produktov. Torej: dokler se dohodki na enoto produkta ne povečujejo oz. če so povečani dohodki na enoto produkta enih faktorjev kompenzirani z zmanjšanjem dohodkov na enoto produkta drugih faktorjev, ni inflacijskih pritiskov.

Kakor hitro pa pride do monopoliziranosti katerega koli produkcijskega faktorja, pride do oblikovanja takega dohodka tega faktorja, ki ne ustreza njegovemu prispevku k družbenemu produktu. Dohodki nekaterih faktorjev oz. subjektov se v monopoliziranih razmerah povečujejo tako, da ti faktorji oz. subjekti povečujejo svoje cene, s tem pa povzročijo neravnovesje, ker so cene (dohodki) drugih faktorjev oz. subjektov rigidne navzdol. Dodatno pa se neravnovesje povečuje zaradi prilagajanja cen (dohodkov) drugih faktorjev oz. subjektov, ki želijo s tem preprečiti svoje izgube v inflacijskih razmerah (indeksiranje).

Popolne konkurence danes praktično nikjer ni in v okoliščinah oligopolne konkurence je prisotna določena stopnja monopoliziranosti produkcijskih faktorjev tudi v visoko razvitih kapitalističnih gospodarstvih. Zato je nujna intervencija nosilcev ekonomske politike in aktiviranje drugih mehanizmov (zlasti n. pr. tripartitno sporazumevanje o plačah in druga regulativa), da bi negativne učinke monopolizacije ublažili oz. odpravili. Ti ukrepi so torej usmerjeni v eksogeno vzpostavljanje ravnovesja takrat, ko ekonomski sistem neravnovesja ni več sposoben endogeno zmanjšati.

Monopoliziranost produkcijskih faktorjev pa je v etastičnih gospodarstvih, torej v gospodarstvih z zunanjo regulacijo, pravilo. To velja tudi za Jugoslavijo. Cene produkcijskih faktorjev se ne oblikujejo tržno in zato niso ravnovesne. Še več: monopolizirane razmere omogočajo agresivno naraščanje cen posameznih faktorjev. Zelo različne so tudi cene posameznega produkcijskega faktorja (predvsem faktorja delo), kar pomeni, da ni enotnega »tržišča« produkcijskih faktorjev oz. da je »tržišče« razbito na parcialna (monopolizirana) tržišča. Neenotno tržišče pa (poleg tega, da povzroča suboptimalno alokacijo produkcijskih faktorjev in suboptimalen družbeni produkt) pospešuje inflacijo, saj povzroča izenačevanje cen (dohodkov) faktorjev na višjih ravneh.

Sistemsko bistvo jugoslovanske inflacije lahko torej prikažemo takole. Ekonomski sistem omogoča, da dohodki produkcijskih faktorjev (oz. subjektov) na enoto njihovega prispevka k družbenemu produktu naraščajo. Inicialen impulz temu procesu dajejo posamezni agresivni faktorji oz. subjekti, ki povečujejo svoje cene. To posledično povzroči posnemanje oz. prilagajanje pri drugih subjektih, ki tudi povečujejo svoje cene (dohodke), da bi preprečili izgube, ki jih imajo zaradi inflacije. Tako prihaja sprva do neformalne, na višjih stopnjah inflacije pa tudi do formalne indeksacije. To pomeni, da ima jugoslovanska inflacija močno sociološko komponento, proces naraščanja dohodkov in cen oz. indeksiranja pa spremlja denarna politika. Jugoslovanska inflacija je torej pretežno opredeljena z naraščanjem stroškov in z načinom njihovega financiranja. V nadaljevanju bomo zato podrobneje analizirali oblikovanje glavnih skupin stroškov (osebnih dohodkov, davkov in prispevkov) in investicij ter način njihovega financiranja.

1.1.1. Osebni dohodki in inflacija

Vir inflatornih pritiskov osebnih dohodkov je sistem delitve, ki je omogočal, da so osebni dohodki rasli hitreje kot produktivnost dela. Hitrejša rast osebnih dohodkov pa na makroekonomski ravni pomeni rast stroškov na enoto produkta, kar poraja tendenco z višjimi cenami pokriti nastalo povečanje stroškov, denarna politika pa ta proces pasivno spremlja in povečuje denarno maso, da bi omogočila realizacijo nominalno povečanega družbenega bruto produkta.

Da je inflacija v Jugoslaviji v veliki meri opredeljena s stroški, lahko sklepamo iz podatkov o poprečnih letnih stopnjah rasti produktivnosti dela v družbenem sektorju gospodarstva ter poprečnih nominalnih in realnih osebnih dohodkov. V celotnem povojnem razdobju je

bil trend rasti nominalnih osebnih dohodkov hitrejši od trenda rasti outputa na zaposlenega oz. produktivnosti dela. Tudi trend rasti realnih osebnih dohodkov je bil hitrejši od rasti produktivnosti dela. To je bilo še posebej očitno v fazah recesije. Stalno rast cen je spremljal neprekinjen trend povečevanja brezposlenosti, kar je zanesljiv znak stroškovne inflacije. Tudi tendenca zmanjševanja akumulativnosti v gospodarstvu dokazuje, da se je velik del dohodka prelil v osebno porabo. V takih razmerah se je torej odvijala inflacijska spirala osebni dohodki-cene, stopnje inflacije so postajale vedno večje, inflacija pa dolgo trajna.

Ključno leto, ki je pomembno za analizo tega inflacijskega vzroka, je leto 1961. Tudi do tega leta so sicer nominalni osebni dohodki naraščali hitreje od produktivnosti dela, vendar pa se je prava ekspanzija osebnih dohodkov pričela z reformo sistema delitve osebnih dohodkov na ravni podjetij v letu 1961 in je po letu 1964 začela močno vplivati na rast cen. V tem času se je hkrati pričela zmanjševati akumulativnost gospodarstva, ko pa je bila ta možnost izčrpana, so porast osebnih dohodkov v glavnem prevalevali na cene. Idejno izhodišče sistema delitve je bilo pojmovanje celotnega dohodka kot proizvoda dela in podjetništva delovnega kolektiva in iz njega izhajajoče pravice delovnega kolektiva, da celotni dohodek prosto in samostojno razdeli. Motiv ravnanja je v takem sistemu postala maksimizacija osebnih dohodkov, ki se niso oblikovali proporcionalno le z rastjo produktivnosti dela, temveč tudi z rentabilnostjo podjetja (Bajt, 1971). Zato se je enotno tržišče dela razbilo. Za višino osebnih dohodkov je postal odločilen čisti dohodek na delavca (ki izhaja iz razmer na tržišču proizvodov podjetja) in rentabilnejša podjetja so imela možnost izplačevanja višjih osebnih dohodkov, po drugi strani pa se je tržišče dela obnavljalo prek ponudbe dela, saj so zaposleni delavci v manj rentabilnih podjetjih zahtevali višje osebne dohodke in jih tudi dobili.

Na rentabilnost podjetja pa so v naših razmerah poleg tržnih faktorjev vplivali še nekateri drugi, ki z gospodarjenjem niso imeli nič skupnega. Poleg tega, da v nelastninskem konceptu družbene lastnine ni bilo cene družbenih sredstev, zaradi česar se je njihov rental prelivaval v dohodek (Maksimović, 1986), so bile tudi nekatere druge sistemske rešitve oblikovane tako, da so omogočale pridobivanje dohodka brez realnega ekvivalenta. Nominalni dohodki namreč niso bili le denarni izraz v proizvodnji ustvarjenih vrednosti, pač pa obračunskega dohodka. Konceptijsko izhodišče oblikovanja sistema obračunskega dohodka je bil model idealno ravnovesnega gospodarstva, brez inflacije, brez monopolnih prihodkov, brez fiktivne realizacije, brez kritja v realnih dobavah, brez pojavov finančne nediscipline itd. Obračun dohodka je bil operacionaliziran tako, kakor da denarno izraženi dohodek vsakega podjetja ustreza njegovemu prispevku k realnemu družbenemu produktu, bil pa je odvisen od tehnike obračuna, s katero je bilo mogoče manipulirati. Med obračunanim dohodkom in realnim rezultatom gospodarjenja je zato prihajalo do razlik. Tako je predpisani obračun dohodka omogočal manipulativno zidanje dohodkov in prilagajanje obračunov dohodka potrebam porabe. Dodaten vir za napihovanje dohodka je bila finančna nedisciplina. Načini fi-

nančne nediscipline in izigravanja predpisov, da bi obračunali večji dohodek, so bile menične manipulacije, neplačevanje dospelih računov, skrivanje izgub itd. Čeprav je bila tehnika obračuna dohodka po letu 1986 izboljšana, so tudi po tem letu na tem področju še vedno delovali generatorji inflacije.

Inflacijo so povzročale tudi spremembe v diferencialnih osebnih dohodkov. Razlike v osebnih dohodkih so bile rezultat monopolnega položaja nekaterih panog (visoka organska sestava, visoka rast produktivnosti dela, visoka koncentracija ponudbe, ugodnosti v režimu cen ipd.), kar jim je omogočalo, da so poviševale osebne dohodke, to pa je spodbudilo rast osebnih dohodkov v drugih (nemonopolnih) panogah, kar je dolgoročno podžigalo inflacijo. Monopolne (visoko koncentrirane) panoge so lahko povišanje osebnih dohodkov kompenzirale z rastjo produktivnosti dela in visoko akumulativnostjo (torej jih niso prenašale v celoti na cene), zaradi česar so stroški dela relativno manj vplivali na spremembe cen njihovih proizvodov. Takšne dejavnosti so imele tudi striktnjšo administrativno kontrolo cen, zaradi česar je prihajalo ob sprostitvah oz. popravkih cen do stopničastega porasta cen, ki je bil običajno nižji, kot bi bil brez kontrole cen, saj je vseboval tudi anticipirane poraste stroškov in cen. V nemonopolnih (nizko koncentriranih) panogah pa so naraščali osebni dohodki počasneje od poprečne stopnje, učinki stroškov dela na cene pa so bili nadpoprečni, ker je največji del teh panog delovno intenziven, njihova nižja rast produktivnosti dela pa ni mogla kompenzirati rasti osebnih dohodkov. V teh panogah so v odsotnosti kontrole cen porast osebnih dohodkov prenesli v cene svojih produktov. Te panoge niso bile generatorji inflacije in so imele le transmisijsko vlogo v procesu inflacije. Generatorji inflacije so bile monopolne, visokokcentrirane panoge gospodarstva (Popov, 1972).

Končni rezultat takšnega sistema dohodka, od katerega so bili osebni dohodki neposredno odvisni, je bilo poviševanje splošne ravni osebnih dohodkov oz. inflacija osebnih dohodkov, ki v makro merilu niso bili kriti s povečano produktivnostjo dela, kar je vodilo v inflacijo cen. Vsi ti inflacijski vzroki so delovali tudi v osemdesetih letih, saj se osnove družbenoekonomskega sistema niso spremenile. Zavedali so se jih tudi nosilci ekonomske politike, ki so občasno tudi bolj kontrolirali naraščanje osebnih dohodkov oz. njihovo sektorsko dinamiko. Oblika kontrole je bila različna (neposredna kontrola, samoupravni sporazumi oz. družbeni dogovori, nominalno sidranje ipd.), vendar nikoli uspešna, saj so bili osnovni razlogi za prehitro naraščanje osebnih dohodkov v njihovem netržnem oblikovanju oz. v samem sistemu delitve produkta.

1.1.2. Inflacijski učinki fiskalnega in parafiskalnega sistema

Z redkimi izjemami (vprašanje družbenopolitične ureditve) je delež fiskalnih in parafiskalnih obremenitev v družbenem produktu posameznih držav pozitivno koreliran z ravni družbenega produkta na prebivalca. Velika izjema pa je Jugoslavija: medtem ko spada po

družbenem produktu na prebivalca med manj evropske dežele (skupaj z Grčijo, Španijo in Portugalsko), pa je delež obremenitev v njenem družbenem produktu med najvišjimi v Evropi (IEDP, 1983). Visoka raven fiskalnih in parafiskalnih obremenitev v družbenem produktu sama po sebi še ne povzroča inflacije. Inflacijo povzroča le hitrejša rast teh obremenitev v primerjavi z rastjo družbenega produkta oz. neustrezno financiranje potrošnje javnega sektorja v primeru, ko izdatki presegajo prihodke. Tako se je v Jugoslaviji delež celotnih izdatkov neproizvodnih dejavnosti v družbenem produktu povečal od 42% v letu 1971 na 52,8% v letu 1986. To je v pretežni meri posledica decentralizacije državne uprave in novega načina organiziranja družbenih dejavnosti (samoupravne interesne skupnosti), kar je povzročilo hiperorganiziranost in ekonomsko neupravičen skok stroškov teh dejavnosti. Brez dvoma pomeni naraščanje deleža teh izdatkov v strukturi družbenega produkta Jugoslavije močan pospešek inflacije.

Poleg tega pa obstajajo v zvezi s financiranjem javne potrošnje v Jugoslaviji še določene specifičnosti. Jugoslovanski sistem javnih financ je razdeljen na dva dela: na proračunski sistem, iz katerega se financira delovanje družbenopolitičnih skupnosti, in na sistem financiranja družbenih dejavnosti, ki je paraproračunskega značaja.

Proračunski prihodki vseh družbenopolitičnih skupnosti se v največji meri zagotavljajo z davkom na promet proizvodov, ki je npr. v prvih osmih mesecih leta 1989 predstavljal kar 62% vseh prihodkov, ter s carinami in posebnimi dajatvami, ki so v istem obdobju obsegale 22% vseh prihodkov. Davčni sistem temelji torej na posrednih davkih, katerih stopnje so se povečevale in s tem direktno vplivale na inflacijo.

Naslednji pomembnejši vir proračunskih prihodkov so davki na dohodek in osebne dohodke, ki so v prvih osmih mesecih 1989 predstavljali 12,8% vseh proračunskih prihodkov. Čeprav so formalno deklarirani kot direktni davki, so tudi ti davki v bistvu podobni davku na dodano vrednost, ker se plačujejo po proporcionalni stopnji in se vgrajujejo v lastno in proizvajalno ceno podjetij, s tem pa imajo inflatoren značaj.

V kapitalističnih deželah tvori osnovo za obdavčitev korporativnih podjetij (delniške družbe in družbe z omejeno odgovornostjo) dobiček, ki je definiran kot razlika med poslovnimi, finančnimi in neposlovnimi prihodki na eni ter poslovnimi, finančnimi in neposlovnimi odhodki na drugi strani. Pri tem se delavske plače, ki se določajo na trgu delovne sile, v bruto znesku vključujejo v odhodke podjetja. V jugoslovanskih podjetjih se obdavčuje dohodek (torej dobiček plus osebni dohodki), ki je zmanjšan za določen del obračunanih osebnih dohodkov. Zato je obdavčljivi dohodek podjetja večji od dobička, kar v skrajni konsekvenci pomeni, da je lahko davek na dohodek večji od dobička, še posebno, če podjetje izplačuje večje osebne dohodke od (panožnega) poprečja, če je delovno intenzivno ali če posluje z relativno majhno rentabilnostjo. V tem primeru bo podjetje prav zaradi

sistema obdavčevanja poslovalo z izgubo. Da bi to preprečilo, bo vodilo politiko nizkih osebnih dohodkov in težilo k temu, da bo v svojo lastno in prodajno ceno vključilo tudi davek na dohodek. Tak sistem torej ne omogoča zadostne akumulativnosti, hkrati pa je inflatoren.

Poseben problem je bila v jugoslovanskih razmerah parafiskalna poraba (organizirana v samoupravne interesne skupnosti), ki se je zaradi svoje (kvazi) samoupravne organiziranosti v veliki meri izognila kontroli ekonomske politike. Njen obseg je večji od obsega proračunske porabe (v prvih osmih mesecih leta 1989 so bili ti prihodki za 82% večji od proračunskih prihodkov). Tudi prispevki za samoupravne interesne skupnosti so v bistvu podobni davku na dodano vrednost, saj se plačujejo po proporcionalni stopnji, in ker se vgrajujejo v lastno ceno podjetij, so zaradi naraščanja prispevnih stopenj inflatorni.

Inflacija, ki je posledica fiskalnega in parafiskalnega sistema, je v določeni meri tudi posledica sistema bruto osebnih dohodkov, iz katerih se obračunavajo tudi davki in prispevki za splošno in skupno družbeno porabo. Ker so se namreč osebni dohodki povečevali hitreje kot produktivnost dela, so se hitreje od produktivnosti povečevali tudi davki in prispevki.

V jugoslovanskih razmerah so torej že same osnove fiskalnega oz. parafiskalnega sistema inflatorne, saj sistem v bistvu temelji na posrednem obremenjevanju gospodarstva. Vgrajevanje davkov in prispevkov kot stroškov v proizvodjalne cene in hkratno povečevanje davčnih in prispevnih stopenj ima inflacijske učinke. Dodatno pa je inflacijo pospeševala celotna fiskalna in parafiskalna potrošnja, ki je bila večja od realno zbranih sredstev zanjo.

V Jugoslaviji je imelo načelo uravnovešenega proračuna le formalno veljavo. Dejansko pa je prihajalo do deficitnega financiranja (tudi iz primarne emisije) in do dodatnega financiranja splošnih in skupnih potreb z rebalansi proračunov, kar je pospeševalo inflacijske težnje zaradi realnega povečevanja proračunskih izdatkov. Proračunski deficitni so ustvarjali pri ekonomskih subjektih tudi prepričanje, da porabniki proračunskih sredstev nesolidno delujejo, to pa je krepilo inflacijska pričakovanja. Inflacijska pričakovanja in anticipiranja inflacije je povzročalo tudi ekspanzivno planiranje povečanja proračunskih izdatkov za naslednje obdobje.

Poleg tega pa so v jugoslovanskih razmerah nastajali obsežni proračunski deficitni mimo proračunov. Tako so postale eden od osnovnih inflacijskih virov nakopičene izgube oz. dolgovi, ki niso pokriti z ustreznimi vnovčljivimi terjatvami. Ti dolgovi so locirani v federaciji oz. Narodni banki Jugoslavije, v drugih družbenopolitičnih skupnostih in samoupravnih interesnih skupnostih družbenih dejavnosti, v sistemu poslovnih bank in gospodarstvu. Ocenjujejo, da znašajo te izgube okoli 30 milijard dolarjev, kar ustreza približno polovici jugoslovanskega letnega družbenega produkta (Dumezić, 1989). Tudi za te izgube je v bistvu kriv neustrezen družbenoekonomski sistem, ki je temeljil na družbeni lastnini ter omogočal potrošnjo tujega dohodka ter trošenje obstoječe imovine.

1.1.3. Investicije in inflacija

Jugoslavija je v celotnem povojnem razdobju namenjala izredno visok delež družbenega produkta za bruto investicije (več kot 40%), po letu 1964 kaže dolgoročni trend povprečnega letnega kapitalnega koeficienta tendenco naraščanja, viri financiranja investicij so bili v veliki meri deficitarni, znatne so bile nepokrite investicije in medsebojno kreditiranje v gospodarstvu in podobno. Osnovni problem, ko govorimo o vplivu investicij na inflacijo, je, da ekonomski sistem in ekonomska politika ne omogočata stanja, ko bi bile investicije ex ante enake varčevanju ex ante.

Varčevanje lahko v grobem razdelimo na podjetniško in individualno. Podjetniškega varčevanja jugoslovanski družbenoekonomski sistem ni pospeševal. Če so namreč delavci neposredno varčevali in investirali del dohodka v podjetje, v katerem so bili zaposleni, so sicer pridobili višje osebne dohodke v bodočnosti (s predpostavko, da je bilo investiranje učinkovito), niso pa mogli rekuperirati investiranega kapitala, ker je postal investirani dohodek družbena last. Če pa so si delavci razdelili celotni pridobljeni dohodek v osebne dohodke in individualno varčevali npr. v bankah, so lahko v bodočnosti dobili ne le obresti, ampak tudi glavnico (Furubotn, Pejovich, 1970). Dodatno je bilo varčevanje prizadeto tudi zaradi tega, ker so ljudje vedeli, da je bila učinkovitost investicij v globalu majhna in zato od investiranja niso pričakovali bistveno povečanega osebnega dohodka, in ker je bila obrestna mera v celotnem povojnem obdobju realno negativna. Zato se ljudje prostovoljno niso odrekli sedanji porabi v korist večje bodoče porabe. Nagib k varčevanju je bil torej majhen tako pri zasebnikih kot tudi pri podjetjih.

V nasprotju z nagibom k varčevanju pa je bil nagib k investiranju v Jugoslaviji vedno velik. Že iz osnovnih predpostavk neoklasične analize ravnanja samoupravnega socialističnega podjetja (Vanek, 1970) izhaja, da se bo samoupravno podjetje na daljši rok, v katerem lahko spremeni tehnologijo in obseg delovnih sredstev, odločilo za bolj kapitalno intenzivno tehnologijo. Potencirana tendenca substitucije dela s kapitalom je posledica težnje delavcev, da maksimirajo svoj osebni dohodek, ki je razen od obsega dohodka odvisen tudi od števila delavcev. V praksi je bila ta težnja podkrepjena z določenimi sistemskimi in ekonomskopolitičnimi rešitvami: obveznost plačila cene uporabe družbenih sredstev je bila leta 1971 dokončno odpravljena, obrestne mere za kredite so bile realno negativne (kar je spodbujalo investicijsko porabo) in vedno je obstajal politični pritisk na podjetja, naj odpirajo nova delovna mesta. Naslednji razlog za visoko nagnjenost k investiranju pa je bila dolgoletna praksa, ki je omogočala inflacijsko financiranje investicij.

V razmerah decentraliziranega gospodarstva so torej odločitve o investicijah in varčevanju sprejemali različni ljudje pod vplivom sistemskih in ekonomskopolitičnih rešitev in ukrepov. Odločitve so bile praviloma nekoordinirane, opisani ekonomski in neekonomski vplivi pa so povzročali različen nagib k investiranju oz. k varčevanju. Zato je prihajalo do konfliktov med investiranejm, ki je potekalo pod močnim vplivom političnih faktorjev, in varčevanjem, ki ga je v glavnem

uravnavala ekonomska motiviranost (Bajt, 1983). Prebivalstvo oz. zaposleni so želeli ohraniti svoj delež v družbenem produktu, ki je nujno manjši, če se delež investicij poveča. Zato je prihajalo hkrati do nominalnega povečanja investicij in osebnih dohodkov, torej do povečanja povpraševanja nad razpoložljivo ponudbo po tekočih cenah. Investicije so se financirale z bančnimi krediti, zaposleni pa so povečevali nominalne osebne dohodke, često tudi z bančnimi krediti, in tako investicijam odtegovali del družbenega produkta. Normalna ekonomska posledica takšnega reševanja konflikta med dvema interesoma, katerih nosilci v praksi pogosto niso bili isti ljudje (politični faktor!), je bila inflacija.

Dolgoročno gledano mora biti torej obseg investicij usklajen z obsegom celotnega varčevanja. Šele ko investicije presežejo to raven, pride do inflacijskih gibanj. Zato je inflacija, ki nastane zaradi deficitnega financiranja investicij, v bistvu monetarnega porekla.

Dodajmo, da inflacija kot monetarni pojav ne nastaja samo zaradi načina financiranja investicij, temveč načina financiranja celotne porabe družbenega produkta. Osnovni mehanizem, ki je v jugoslovanskih razmerah omogočal pridobivanje takih nominalnih dohodkov, ki niso bili denarni izraz v proizvodnji ustvarjenih vrednosti, je bil sistem narodne banke in poslovnih bank. Financiranje povečanja dohodkov faktorjev na enoto njihovih storitev se je namreč opravljalo z emisijo. Razdeljeni produkt je bil tako večji od ustvarjenega, s čimer se je ustvarjal pritisk na cene po eni strani prek presežka plačilno sposobnega povpraševanja, po drugi strani pa prek proizvodjalnih stroškov (Bajt, 1983). Stopnja inflacije je torej odsevala razliko med ustvarjenim in razdeljenim produktom (če zanemarimo vpliv svetovnih cen).

1.2. Ekonomska politika in inflacija

Inflacijo, ki je nastajala zaradi sistemskih razlogov, je torej ekonomska politika s pomočjo denarne politike omogočala, hkrati pa jo je zaradi neustreznih rešitev v denarnem sistemu in napačnih potez denarne in drugih komponent ekonomske politike dodatno spodbujala. Prvič zato, ker ni ustrezno intervenirala v osebne dohodke in trošenje proračunov (katerih dinamiko rasti ekonomski sistem sam po sebi ni mogel regulirati), drugič pa zato, ker je pri gospodarskih in negospodarskih subjektih utrjevala prepričanje, da bo denarna politika tudi v bodoče tolerirala vsako povečanje dohodkov faktorjev oz. subjektov, zaradi česar se je naraščanje cen pri agresivnih subjektih nadaljevalo, drugi pa so jih posnemali.

V osemdesetih letih lahko vsem tem vzrokom dodamo še suficit v plačilni bilanci, ki je bil nujen za servisiranje zunanjih dolgov, ki pa je istočasno predstavljal enega od glavnih kanalov kreiranja primarnega denarja. V Jugoslaviji se je namreč do leta 1980 notranje neravnovesje v določeni meri kompenziralo z zunanjim neravnovesjem, torej z naraščanjem zadolženosti v tujini. Razpoložljivi družbeni produkt je bil zaradi tega večji od doma proizvedenega in monetarni

učinki deviznih transakcij so omogočali manjšo stopnjo inflacije od tiste, do katere bi prišlo pri uravnovešeni bilanci tekočih transakcij. Ko je v letu 1979 prenehalo delovati devizno tržišče in ko je bilo treba odplačevati kumulirane dolgove, pa je postalo nujno zmanjševati notranje trošenje ne samo za obseg, ki je dotlej predstavljal razliko med prizvedenim in razpoložljivim produktom, temveč tudi za obresti.

V takih razmerah je torej v osemdesetih letih prišlo do presežka agregatnega povpraševanja, ki bi ga bilo mogoče nevtralizirati z ustrezno zmanjšanjem naložbene aktivnosti bank, hkrati pa z ustrezno dohodkovno politiko (intervencije v osebne dohodke in trošenje proračunov) in tečajno politiko preprečiti dodatne pritiske na inflacijo. Tega vlade v osemdesetih letih niso uspele zagotoviti. Posebno usodne so bile poteze v letu 1986, ko je prišlo do znižanja obrestnih mer, zaustavitve drsenja tečaja in zamrznitev cen. Z ekspanzivno denarno politiko in neomejevanjem osebnih dohodkov je takratna vlada izredno povečala notranje trošenje in tako onemogočila redno servisiranje zunanjih dolgov ter pospešila inflacijo. V maju 1988 je vlada želela umiriti inflacijo s tremi nominalnimi sidri, vendar je napravila isto napako kot leta 1986. Medtem ko je bila uspešna pri umirjanju rasti osebnih dohodkov, je dopustila prehitro naraščanje materialnega trošenja države in denarno ekspanzijo (Bole, 1989). Cene so zaradi tega rasle dva krat hitreje, kot je bilo predvideno, kar je ponovno znižalo realne osebne dohodke pod raven, ki je bila socialno sprejemljiva. Vendar pa ni prišlo do spremembe v denarni politiki, temveč je bilo omogočeno hitrejše naraščanje nominalnih osebnih dohodkov, zaradi česar je bilo treba dvigniti tudi ostala sidra, to pa je ponovno pospešilo inflacijo.

Tudi v letu 1989 se je denarna ekspanzija nadaljevala in denarni agregati niso predstavljali ovire za realizacijo proizvodnje po rastočih cenah, kar je bilo v veliki meri opredeljeno z rastjo osebnih dohodkov. Nadaljevalo se je tudi kreditiranje gospodarskih subjektov ne glede na njihovo uspešnost in financiranje vseh deficitov, prav tako pa je bila še vedno prisotna finančna nedisciplina. Denarna politika je vse to pasivno spremljala, poleg tega pa je povečevala ponudbo primarnega denarja zaradi odkupa deviz in porasta deviznih rezerv. V septembru in oktobru se je situacija dodatno poslabšala zaradi premajhne depreciacije dinarja in prenizke eskontne stopnje. V drugi polovici leta 1989 je že prišlo do skorajda popolne indeksacije, zato je bilo pravzaprav nujno, da je denarna politika taka gibanja pasivno spremljala, saj bi v primeru restriktivnosti denarne politike lahko prišlo do velikih distorzij v relativnih cenah.

Denarna politika je bila v Jugoslaviji nefleksibilna tako zaradi subjektivnih kot tudi objektivnih razlogov. Med subjektivne razloge lahko uvrstimo najprej neustrezne ocene gospodarskih gibanj (suficit v plačilni bilanci, klirinški saldo, devizne rezerve, proračunski deficit ipd). Ustaljena praksa je tudi bila, da so se prek denarne politike izvajale tudi nekatere druge politike (subvencioniranje, prerazporejanje dohodka itd.), ki nimajo zveze z reguliranjem denarja v obtoku. Večina zahtev po zmanjšanju eskontne stopnje pod stopnjo inflacije, selektivnih kreditih, konverziji kratkoročnih kreditov v dolgoročne po

minimalnih nominalnih obrestnih merah in podobno je bila vedno realizirana (Gaspari, 1989a). To pomeni, da je bila denarna politika v Jugoslaviji zelo podvržena subjektivnim odločitvam določenih družbenih skupin in celo posameznikov, tako situacijo pa je omogočal pravzaprav politični sistem. Iz vsega tega je izvirala tudi vrsta neustreznih sistemskih in ekonomskopolitičnih rešitev: eskontni mehanizem ni deloval, omejena je bila funkcija eskontne stopnje, velik del emisije je bil bolj ali manj avtonomen itd. Ker so bili v Jugoslaviji vedno prisotni koristniki z absolutnimi pravicami do emisije (proračuni, odkup kmetijskih pridelkov, izvoz itd.), je bilo teže kompenzatorno dimenzionirati druge emisijske kanale. Tudi te značilnosti sistema so torej oteževale stabilizacijo oz. onemogočale, da bi denarna politika lahko opravljala tiste funkcije, ki bi jih morala opravljati.

Tako npr. v Jugoslaviji eskontni mehanizem ni funkcioniral in še posebno je bila omejena funkcija eskontne stopnje. Kljub nameravani normalizaciji tega instrumenta v letu 1989 se je politika negativne eskontne stopnje nadaljevala. Ker je bila stopnja rasti cen v vsakem mesecu višja od prognozirane, je bila eskontna stopnja realno negativna. Poleg tega je bila eskontna stopnja v štirih zaporednih mesecih (od julija do oktobra) nespremenjena na ravni 28,4%, medtem ko je inflacija naraščala tudi po stopnjah večjih od 40% mesečno. Namesto da bi bila eskontna stopnja najvišja obrestna stopnja, je bila najnižja. Taka politika cenenega denarja, ki je voluntaristično dejanje, pa seveda pomeni pospeševanje inflacije.

Poleg tega ne moremo mimo določenih institucionalnih preprek, ki so omejevale »pravo« denarno politiko in jo pravzaprav pretvarjale v politiko subvencioniranja in prerazdeljevanja dohodka. Gre predvsem za nekontrolirane učinke deviznih, posebno klirinških transakcij, za kredite oz. terjatve Narodne banke Jugoslavije do federacije in za selektivne kredite. Narodna banka Jugoslavije je morala namreč obvezno in avtomatsko iz primarne emisije financirati klirinški saldo, deficit zveznega proračuna (posebno tečajne razlike) in regresirati obresti (Gaspari, 1989a). Vse to je po ocenah predstavljalo okoli 85% celotne primarne emisije.

Naslednji problem, ki je oteževal vodenje ustrezne denarne politike, je bila finančna nedisciplina poslovnih bank in gospodarstva. Nedisciplina se je pojavljala tako v transakcijah med Narodno banko Jugoslavije in poslovnimi bankami kot tudi v transakcijah med poslovnimi bankami in njihovimi komitenti. Vse to so tudi razlogi, zaradi katerih je bilo ob koncu leta 1988 okoli 25% bilančne aktive bank neizterljive (Gaspari, 1989b). Banke so torej imele velike izgube, saj niso imele dovolj lastnega kapitala, da bi to razliko pokrile. Kapitali bank so namreč obsegali le 6—8% bilance, kar pomeni, da je bančni sistem trikrat »pojedel« svoj kapital, nekatere banke pa so ostale celo brez kakršnih koli fondov, česar nikjer v svetu ne zasledimo.

Obstaja torej več razlogov za neustrezno vodenje ekonomske politike. Velik krivec je tudi neznanje, ki pa je v bistvu posledica negativne selekcije kadrov, ki jo je povzročil nekompetitiven politični sistem. Ta je tudi omogočal voluntarizem v ekonomski politiki. In končno, ekonomsko-politične odločitve so bile v jugoslovanskih političnih

razmerah mnogo krat pod pritiskom različnih interesov v skupščini in partiji, pa tudi pod pritiskom različnih lobijev in posameznikov, ki so želeli prek njih realizirati svoje lastne interese oz. interese sredin, iz katerih so prihajali.

Pomemben vzrok inflacije je torej v Jugoslaviji tudi neustrezna ekonomska in še posebno denarna politika. Menimo, da je neustrezna ekonomska politika zaradi opisanih okoliščin samo še povečevala gospodarsko neravnovesje, ki je primarno izviralo iz neustreznih sistemskih rešitev, istočasno pa je spodbujala inflacijska pričakovanja.

1.3. Inflacijska pričakovanja

Inflacijska pričakovanja so prisotna v vseh gospodarstvih, ki imajo inflacijo, ne glede na to, ali je inflacija nizka ali visoka. Res pa je, da utegne na visokih ravneh inflacije priti do tega, da se inflacijska pričakovanja osamosvojijo v samostojni inflacijski faktor, ki pospešuje inflacijo ne glede na druge inflacijske mehanizme. Ker subjekti pričakujejo, da se bo inflacija nadaljevala ali celo pospeševala, in ker vedo, da bodo utrpeli izgube (t. im. inflacijski davek), če se temu procesu ne bodo pravočasno prilagodili, povečujejo svoje cene oz. dohodke na enoto produkta vnaprej. Zaradi tega koeficient prilagajanja (indeksacije) ni enak ena (vrednost ena ima v primeru, če se dohodki faktorjev oz. subjektov na enoto produkta povečujejo v skladu z dejansko tekočo inflacijo, če se torej prilagajajo dejanski inflaciji), ampak je večji od ena (Bajt, 1989). Inflacijo torej subjekti anticipirajo, s tem pa povzročajo, da prične inflacija generirati samo sebe.

Osnova za odločitev subjektov, v koliki meri bodo povečali svoje cene oz. dohodke na enoto produkta, je pričakovana stopnja inflacije. Informacije, na osnovi katerih subjekti oblikujejo svoja inflacijska pričakovanja, so različne. V prvi vrsti je to tekoča stopnja inflacije, saj subjekti pričakujejo, da bo tudi v naslednjem obdobju inflacija najmanj tolikšna, kolikšna je bila v tekočem obdobju. Drugih razlogov za inflacijska pričakovanja in anticipiranje inflacije pa je bilo v Jugoslaviji več. Najprej je bilo to agresivno planiranje rasti proračunov za splošno in nekatere vrste skupne porabe, kjer so vnaprej računavali »planirano« stopnjo inflacije (s sumljivimi metodami prognoziranja in vnaprejšnjim zagotavljanjem »zadostnih« virov) in s tem pravzaprav sugerirali tudi gospodarskim subjektom, kolikšen nominalni dohodek naj dosežejo, da bi pokrili planirane poraste proračunov. Jasno je, da se je to moralo prenesti takoj v kalkulacijo cen vsakega posamičnega podjetja. Drugi moment so bile slabe izkušnje gospodarstva s togimi zamrznitvami cen, ki so vedno najbolj prizadele tiste, ki niso »pravočasno« predvidevali potez cenovne politike. V celotnem obdobju so namreč izvajali administrativno kontrolo cen, ki je bila ostrejša v fazah pospeševanja inflacije. To je preprečevalo normalno rast cen in hkrati delovalo inflacijsko, saj so podjetja po sprostitvah kontrole cen vedno reagirala tako, da cen niso povišala le za izgubljeni porast v času zamrznitve, ampak bolj, da bi si ustvarila rezervo za pričakovane nove zamrznitve. Naslednji faktor so bile slabe

izkušnje gospodarskih subjektov s stalnimi spremembami v konceptu ekonomske politike in sistemske ureditve itd.

Velik del razlogov za inflacijska pričakovanja je torej psihološke narave. Ko gospodarski subjekti pričakujejo, da se bo inflacija nadaljevala ali celo pospešila, s svojim odločitvami in obnašanjem povzročijo, da do tega resnično pride. To lahko dosežejo na več načinov. Lahko zmanjšajo ponudbo oz. povečajo povpraševanje, kar povzroči povečanje cen že v sedanosti, lahko pa tudi direktno povečajo cene blaga in proizvodnih faktorjev za znesek pričakovane inflacije, da bi preprečili padec svojih realnih dohodkov. V zvezi s tem se je v Jugoslaviji v letu 1989 pojavil poseben inflacijski mehanizem, preko katerega so inflacijska pričakovanja vplivala na tekočo inflacijo. To je bila neustrezna institucionalizacija kreditne prodaje (Bajt, 1989), ki je omogočala vračunavanje pričakovane stopnje inflacije v tekoče cene.

Inflacijska pričakovanja torej povzročajo, da gospodarski subjekti prek ustreznih mehanizmov direktno povečujejo cene, prek tega pa povečano povpraševanje ponovno dvigne cene na višjo raven. V takih razmerah se inflacija odvija ali celo pospešuje ne glede na druge inflacijske faktorje (sistemske ali ekonomsko-politične).

2. NEELASTIČNOST AGREGATNE PONUDBE IN AGREGATNEGA POVPRASEVANJA

Doslej smo ugotovili, da so bila fundamentalna neravnovesja v jugoslovanskem gospodarstvu pretežno posledica netržnega ekonomskega sistema (in iz njega izvirajoče neustrezne ekonomske politike). Etastični ekonomski sistem pa je povzročal tudi cenovno neelastičnost agregatov, ki opredeljujeta tržno ravnovesje (agregatna ponudba in agregatno povpraševanje). Same osnove družbenoekonomskega sistema kot tudi mehanizmi gospodarskega sistema so namreč opredeljevali tako pozicija ponudnikov, ki na morebitno povečanje efektivnega povpraševanja niso reagirali s povečanjem realnega, temveč le s povečanjem nominalnega outputa, torej s povečanjem cen. Ta fenomen je deloval tudi v obratni smeri: zmanjšanje efektivnega povpraševanja torej ni povzročalo znižanja cen, ampak je prihajalo v glavnem do zmanjšanja realnega outputa. Prav tako kot ponudba je bilo tudi agregatno povpraševanje neelastično na spremembe v ravni cen, saj je denar, ki ni bil sposoben opravljati svojih osnovnih funkcij, stimuliral povpraševanje do skrajnih mej kupne moči. Argumenti za takšno interpretacijo elastičnosti agregatov (kar je pomembno za opredelitev protiinflacijske strategije) so naslednji.

Za vsa etastična gospodarstva, torej tudi za jugoslovansko, je značilen odpor do zunanje trgovine (trade aversion — Holzman, 1976). Ideološki vzrok za to je mnenje, da je možna samozadostnost gospodarstva. Tudi jugoslovansko gospodarstvo je relativno zaprto, čeprav je majhno, kar dokazujejo relativno nizki deleži uvoza oz. izvoza v družbenem produktu. Zato lahko sklepamo, da je ponudba v jugoslovanskem gospodarstvu že v globalu monopoloidna, ker je že več desetletij preveč zaščitena pred zunanjo konkurenco, in zato cenovno neelastična.

Druga ugotovitev je, da je stopnja monopoliziranosti jugoslovanskega gospodarstva naraščala. Prve analize jugoslovanskega tržišča iz petdesetih let kažejo, da monopoli in oligopoli niso bili najpomembnejše tržne sile (Pjanić, 1974). Vzrok za to je bila aktivna vloga države pri oblikovanju cen in delitvi dohodka. V šestdesetih letih pa so raziskovanja procesa koncentracije pokazala, da je bila splošna raven koncentracije ponudbe v industriji že zelo visoka in v večini primerljivih primerov celo večja kot v ZDA in Veliki Britaniji (EIZ, 1964). Analize v sedemdesetih letih dokazujejo, da je bila v Jugoslaviji prisotna tendenca k oblikovanju velikih podjetij (Petrin, 1974). Ustava iz leta 1974 in zakon o združenem delu sta proces monopolizacije okrepila, ker sta uvedla številne institute, ki so dejansko zavirali konkurenco v gospodarstvu. Med take institute štejemo samoupravno sporazumevanje in družbeno dogovarjanje, na njiju temelječe družbeno planiranje, dohodkovno povezovanje, reprodukcijske celote, panožna združenja in druge institute dogovorne ekonomije (Mencinger, 1986). Tako je v okoliščinah samoupravnega sporazumevanja o cenah celo v gospodarskih panogah s tradicijo konkurence prihajalo do skupinskih monopolov, ki so se sporazumeli za ceno, ki je pokrivala stroške tudi najmanj učinkovitega proizvajalca. Takšno zavarovanje pred tržno negotovostjo pomeni svojevrstno zagotovitev deleža vsakemu proizvajalcu v proizvodnji — torej gre za monopolistično obnašanje. V jugoslovanskem gospodarstvu se je torej stopnja monopoliziranosti zaradi sistemskih razlogov okrepila, to pa je zmanjševalo odpornost gospodarstva proti inflaciji, saj je porajalo neelastičnost ponudbe.

Naslednji razlog za tako obnašanje ponudbe smo poiskali v motivu gospodarjenja samoupravnega podjetja. Že Ward je leta 1958 ugotovil, da se delavski kolektiv kot podjetnik obnaša drugače kot kapitalistični podjetnik (Ward, 1958). Prilagajanje ponudbe samoupravnega podjetja naraščajočim cenam je omejeno zaradi motiva gospodarjenja (dohodek na delavca oz. osebni dohodki), kar povzroča manjšo nagnjenost k zaposlovanju.

Jugoslovanski družbeni sistem je bil torej operacionaliziran tako, da je povzročal avtarkičnost in monopoliziranost gospodarstva, torej monopol obstoječih podjetij, ki ga je država krepila z visoko stopnjo protekcionizma. V takih razmerah je bilo vsako realno povečanje ponudbe odvisno izključno od obstoječih podjetij, saj je bilo tržišče praktično zaprto za tujo konkurenco, prav tako pa zaradi sistemskih blokad ni prihajalo do povečevanja notranje konkurence. Zaradi sistemskih blokad so bili torej jugoslovanski proizvajalci tudi v konkurenčnih gospodarskih sektorjih v podobni situaciji kot proizvajalci v tržnem gospodarstvu, v katerem so vsi proizvodni faktorji polno zaposleni, zaradi česar je bil realni obseg proizvodnje na zgornji meji fizičnih možnosti (Kračun, 1989). Vendar pa se v jugoslovanskem gospodarstvu zaradi institucionalnih ali političnih razlogov produkcijski faktorji niso mogli zaposliti kljub visoki stopnji brezposlenosti. Neelastičnost agregatne ponudbe na spremembe v ravneh cen je t. im. paradoks ponudbe, ki je seveda paradoks samo za normalna tržna gospodarstva, medtem ko je v jugoslovanskih razmerah normalna posledica etatističnega značaja gospodarskega sistema.

Inflacijsko obnašanje je bilo prisotno tudi na strani povpraševanja. V jugoslovanskih razmerah je bilo agregatno povpraševanje mnogo manj cenovno elastično, kot je to običajno v tržnih gospodarstvih. Razlogov za to je več. Glavni razlog je bil v denarju, ki ni bil več sposoben opravljati svojih osnovnih funkcij. Tako so n. pr. celo banke, pa tudi njihovi komitenti najemali kredite po kateri koli obrestni meri. Zadolževali so se torej ne glede na stroške. Tudi precej omejene možnosti za ohranjanje realne vrednosti prihrankov so povečevale agregatno povpraševanje. Podobno so se obnašali tudi gospodarski subjekti pri nabavljanju zalog surovin in reprodukcijskega materiala (na tako obnašanje je vplivala tudi negotovost na nabavnem tržišču glede razpoložljivosti surovin in reprodukcijskega materiala, uvoza, rokov dobave ipd). Zaradi istega razloga je bila tudi investicijska potrošnja neelastična na spremembe cen. Odsotnost kakršne koli možnosti finančnih naložb iz zasebnega varčevanja je dodatno vplivala na majhno elastičnost agregatnega povpraševanja. Dodajmo še demonstracijske učinke: na sedanji ravni razvitosti gospodarstva in življenjske ravni želi namreč prebivalstvo posnemati vzorec potrošnje v razvitejših deželah, kar povzroča tudi neracionalno potrošnjo in povpraševanje po »simbolih potreb« ne glede na raven njihovih cen.

Tudi cenovno neelastično agregatno povpraševanje je torej posledica blokad v gospodarskem sistemu. Zaradi tradicionalno negativne obrestne mere in odsotnosti finančnih naložb iz zasebnega varčevanja je postal denar inferiorno blago, zaradi česar ne moremo predpostaviti njegove konstantne mejne korisnosti (Kračun, 1988). Posledica je bilo povpraševanje, ki je bilo vse manj odvisno od sprememb ravni cen. Kljub poskusom reforme obrestnih mer (revalorizacija glavnice) varčevanje ni bilo dovolj stimulirano, zato se je zmanjševalo zaupanje v denar, ki je pospešeno bežal v blago.

Te značilnosti zmanjšujejo možnosti za učinkovito vodenje protinflacijske politike. Neelastična agregatna ponudba in neelastično agregatno povpraševanje povzročata naraščanje ravni cen ob vsakem porastu dohodkov faktorjev oz. subjektov (torej stroškov) in iz tega izhajajočem povečanem povpraševanju. Tudi morebitno avtonomno povečanje povpraševanja rezultira le v povišanju ravni cen, ne pa tudi v povečanju realnega outputa. To pomeni, da se gospodarski subjekti v Jugoslaviji obnašajo drugače kot subjekti v tržnih gospodarstvih. Elastičnost njihovih reakcij na zunanje impulze je namreč manjša, zaradi česar ukrepi ekonomske politike ne dajejo vedno zadovoljivih učinkov. Ko se namreč ukrepi ekonomske politike (ki so usmerjeni v eksogeno vzpostavljanje ravnovesja takrat, ko je gospodarstvo dokončno vrženo iz ravnovesja) srečajo z neelastičnimi reakcijami proizvodnih in potrošnih enot, utegnejo biti negativne materialne in socialne posledice take, da ogrozijo stabilizacijo in inflacijo celo pospešijo. Te okoliščine je treba upoštevati pri oblikovanju koncepcije protinflacijske politike v Jugoslaviji.

3. PROTIINFLACIJSKA STRATEGIJA V JUGOSLAVIJI

Tudi v neustrezni identifikaciji vzrokov za jugoslovansko inflacijo in oceni elastičnosti agregatov vidimo pomembne vzroke za dosežanje neuspehe protiinflacijske politike v Jugoslaviji. Dosedanja politika stabilizacije je namreč pretežno temeljila na ukrepih za zmanjšanje povpraševanja, v mnogo manjši meri pa na stabiliziranju proizvodnih stroškov. Ker pa je jugoslovanska inflacija primarno stroškovnega značaja, reakcije gospodarskih subjektov na ukrepe ekonomske politike pa so zelo neelastične, prihaja z ukrepi za stabiliziranje povpraševanja predvsem do stagniranja in upadanja gospodarske aktivnosti ter do porasta brezposelnosti in socialnih napetosti, ne pa v toliki meri do zmanjšanja inflacije.

Jugoslovanska inflacija je stroškovnega značaja in jo torej povzroča rast nominalnih stroškov oz. dohodkov produkcijskih faktorjev oz. subjektov na enoto družbenega produkta. Inflacija je torej sociološki proces, ki se odvija v delitvi, v kateri vsi subjekti, ki trošijo, težijo k temu, da bi si pridobili čim večji del družbenega produkta na račun drugih, zaradi česar se tudi pojavlja naraščanje stroškov, ki ga alimentira denarna politika. Če predpostavimo, da je dosežena normalizacija v zunanjih bilancah (t. j. zmanjšanje notranje porabe pod raven domačega družbenega produkta, kar je nujno za normalno servisiranje zunanjega dolga), je za stabilizacijo cen v razmerah stroškovne inflacije nujno delovati na dveh področjih (Bajt, 1986). Treba je stabilizirati nominalne dohodke na enoto proizvodnih storitev faktorjev (s tem bi stabilizirali tudi ustrezen del povpraševanja), k čemur naj pripomore restriktivna denarna politika, hkrati pa zreducirati investicije na raven ex ante varčevanja. Slednje je mogoče doseči s prepričljivo, da bi Narodna banka Jugoslavije ustvarjala kapital, in s povečanjem obrestne mere na dinarske depozite na realno raven, ki bi bila višja od ravni obrestne mere na devizne depozite.

Čeprav je s tehnično ekonomskega vidika tak koncept stabilizacije cen v največji meri konsistenten, pa je vprašljivo, ali je mogoče v jugoslovanskih sistemskih razmerah izvajati ustrezno politiko dohodka in denarno politiko. Osebnih dohodki imajo namreč zaradi sistemsko pogojene odvisnosti od dohodka še vedno prednost v interni delitvi in predvsem zaradi neenakih osebnih dohodkov za enako delo med podjetji (in iz tega izhajajočega spill-over učinka) s pritiskom na kredite in emisijo ogrožajo protiinflacijske dosežke na drugih sektorjih. Tudi denarna politika je zaradi neustreznih sistemskih rešitev premalo fleksibilna, hkrati pa zaradi monopoliziranosti in rigidnosti gospodarstva neučinkovita. Ugotovili smo, da so tudi v fiskalnem in parafiskalnem sektorju zelo pomembni inflacijski vzroki, ki so pretežno sistemskega značaja. Problem inflacije v jugoslovanskem gospodarstvu zaradi vsega tega ni rešljiv samo z znanimi (ortodoksnimi, heterodoksnimi) ukrepi ekonomske politike. Le-ti lahko sicer omilijo inflacijo, ne morejo pa je popolnoma odpraviti zaradi blokad in nekonsistentnosti v vseh delih ekonomskega sistema. Protiinflacijska strategija mora biti torej v Jugoslaviji mnogo bolj kompleksna, kot je bil to primer v drugih deželah, ki so izvajale protiinflacijske programe.

Opredelevitev protiinflacijske strategije v Jugoslaviji mora izhajati iz ocene moči vplivanja posameznih inflacijskih vzrokov na intenzivnost inflacije, ročnosti učinkov posameznih skupin ukrepov ter njihove medsebojne povezanosti oz. odvisnosti. V drugi polovici leta 1989 so bili najpomembnejši inflacijski vzrok mehanizmi, ki so omogočali agresivno vračunavanje inflacijskih pričakovanj v tekoče cene. Po intenzivnosti inflacijskega delovanja druga skupina vzrokov so neustrezni ukrepi ekonomske politike (denarne, fiskalne, dohodkovne), tretja pa zajema sistemske vzroke. Ročnost učinkov ukrepov na teh treh področjih je različna. Najhitrejše učinke dajejo ukrepi za zmanjšanje inflacijskih pričakovanj in drugi ukrepi ekonomske politike, medtem ko reforma gospodarskega sistema deluje protiinflacijsko šele na srednji oz. daljši rok. Zato ocenjujemo, da je za kratkoročno zmanjšanje inflacije na sprejemljivo oz. znosno raven nujno takoj delovati na prvih dveh področjih, za dokončno odpravo inflacije oz. njeno zmanjšanje na raven, ki je običajna v Evropi, pa so nujne sistemske spremembe.

Prav zaradi neustreznega ekonomskega sistema ocenjujemo, da je šok terapija za odpravljanje inflacije v Jugoslaviji neprimerna, ker zaradi rigidnega gospodarskega sistema, zaradi katerega so reakcije gospodarskih subjektov na impulze ekonomske politike neelastične, povzročajo znatne negativne ekonomske in socialne učinke. Boljša je strategija postopnosti, kar pomeni, da je treba reformirati ekonomski sistem, v času njegovega uvajanja pa izvajati nevtralno ekonomsko politiko. Nevtralna ekonomska politika naj bi bila takšna, da se realna bremena ne bi spreminjala (osebni dohodki ter davki in prispevki naj ne bi realno naraščali), edino denarna politika naj bi bila restriktivna (Bole, 1989). Taka strategija bi omogočila čakanje na definitiven zagon nove sistemske ureditve ob znosni inflaciji.

Ker sedanji ekonomski sistem ni sposoben endogeno in dolgoročno zagotavljati ravnovesja na tržiščih proizvodov in proizvodnih faktorjev ter omogočiti hitrejši gospodarski razvoj in ker povzročajo neelastičnost reakcij ekonomskih subjektov na zunanje impulze, zaradi česar ukrepi ekonomske politike ne dajejo vedno zadovoljivih učinkov in povzročajo znatne negativne materialne in socialne posledice, je nujna reforma ekonomskega sistema, ki bi spremenila elastičnosti obnašanja gospodarskih subjektov in delno amortizirala negativne ekonomske in socialne posledice dezinflacijske politike. Zato bi lahko rekli, da je reforma ekonomskega sistema predpogoj za popolno eliminiranje inflacije, ki je, kot smo ugotovili, primarno sistemskega značaja. Reforma mora pomeniti afirmacijo tržnega gospodarstva v najširšem smislu. V jugoslovanskih razmerah pomeni to predvsem privatizacijo družbene lastnine (Kovač, 1989) in omogočanje drugih oblik lastnine, uvajanje tržišč vseh produkcijskih faktorjev (izredno nujno je vzpostaviti tržišče dela), popolno osamosvojitve centralne banke, sanacijo poslovnih bank, pokritje vseh deficitov z realnimi sredstvi in podobno. Pogoj za dolgoročen obstoj reformiranega ekonomskega sistema pa je reforma političnega sistema (večstrankarski sistem in parlamentarna demokracija).

Jugoslovanska vlada je 18. decembra 1989 sprejela stabilizacijski program, ki vsebuje tri skupine ukrepov:

(1) Ukrepi ekonomske politike vsebujejo ukrepe na valutnem področju (notranja konvertibilnost dinarja, denominacija in fiksiranje tečaja dinarja glede na nemško marko za šest mesecev), na denarnem področju (neodvisna centralna banka, napovedana restriktivnost denarne politike, eskontna stopnja Narodne banke Jugoslavije se oblikuje na denarnem trgu, obrestne mere se prosto oblikujejo), na proračunskem področju (uravnovešen zvezni proračun in njegovo realno povečanje), zamrznitev osebnih dohodkov po poprejšnji korekciji sektorskih ravni, korekcijo cen v infrastrukturi in njihovo zamrznitev ter prosto oblikovanje vseh drugih cen.

(2) Reformo ekonomskega sistema naj bi izvedli s 26 akti in nekaterimi spremembami zvezne ustave.

(3) Zaradi povečanih socialnih napetosti, ki jih bodo povzročili ti ukrepi, je vlada zagotovila 150 milijonov USD za ukrepe socialne politike.

Ocenimo te ukrepe z vidika dosedanje razprave o vzrokih jugoslovanske inflacije in predlagane strategije protiinflacijske politike! Ker so bili najpomembnejši inflacijski vzroki v drugi polovici leta 1989 mehanizmi, ki so omogočali vračunavanje inflacijskih pričakovanj v cene, so bili glavni ukrepi vlade usmerjeni proti tem faktorjem, kar ocenjujemo kot pravilno odločitev. Razglasitev konvertibilnega dinarja in prostega nakupa deviz po fiksnem tečaju, uvedba deviznih obresti in denominacije so bili ukrepi, ki so imeli velik psihološki učinek. Pomembni so bili za povečevanje zaupanja javnosti, s tem pa so se v januarju znatno zmanjšala tudi inflacijska pričakovanja.

Ekonomsko-politični del programa pa temelji na šok terapiji in njegov osnovni cilj je hitro zmanjšanje inflacije na 13% letno. Predstavlja kombinacijo denarnih omejitev ob zamrznitvi tečaja in uravnovestitvi proračunov brez zamrznitev cen ter nominalnih sider v monetarni, dohodkovni in proračunski sferi. Program je prilagojen nenormalnim finančnim razmeram v Jugoslaviji. Vključuje ukrepe denarne, fiskalne in dohodkovne politike, vendar je nekonsistenten.

Odločilno vlogo naj bi imela — tako kot tudi v stabilizacijskih programih drugih dežel — restriktivna denarna politika. Vendar pa že same programske usmeritve denarne politike kažejo, da denarna politika ni dovolj restriktivna, hkrati pa ni dohodkovno nevtralna. Predvidena je namreč 42% rast količine denarja v obtoku (M1) in 46,5% rast primarnega denarja. Oboje je precej nad predvideno rastjo obsega denarnih transakcij (10,7%). Da bi bila torej uresničena vsaj nevtralna denarna politika, bi moralo priti do 28,3% padca hitrosti kroženja denarja, kar pa je vprašljivo že glede na nerešena nasprotja med denarno in fiskalno politiko (Cvikl, 1990). Tudi sicer utegne napovedano restriktivnost denarne politike ogroziti ne dovolj kontrolirano izdajanje denarja na osnovi denarnih učinkov deviznih transakcij (klirinški saldo, odkup deviz od prebivalstva), dodatnega kreditiranja federacije zaradi pokrivanja ustvarjenega ali dodatnega deficita proračuna, redistributivnih učinkov neobrestovanja obvezne rezerve poslovnih bank in direktnega subvencioniranja kmetijstva ter realno negativne eskontne stopnje Narodne banke Jugoslavije. Posebno slednja daje osnovo za

dvom v restriktivnost denarne politike. Padec obtočne hitrosti denarja na predvideno velikost je namreč mogoče doseči le z zadrževanjem potencialnega agregatnega povpraševanja v dinarskih hranilnih in vezanih vlogah ter z zmanjšanjem povpraševanja po kreditih oz. z omejevanjem njihove ponudbe, kar pa lahko omogoči predvsem ustrezna politika obrestnih mer.

Medtem ko so bile obrestne mere v uspešnih stabilizacijskih programih drugih dežel v prvih mesecih po dezinflaciji realno zelo visoke, je jugoslovanska vlada obrestne mere znižala že na samem začetku izvajanja programa na nominalno raven, ki je le nekaj višja od 13% programirane inflacije, za depozite pa je celo bistveno nižja. Vlada je namreč ukinita revalorizacijski del obrestne mere za januar, eskontno stopnjo (23,4% na letni ravni) pa je vezala na relativno ozko in kontrolirano »tržišče« denarja in kratkoročnih vrednostnih papirjev. Tudi obvezne rezerve so obrestovane po stopnji, ki je nižja od eskontne stopnje (s takim obdavčevanjem obvezne rezerve se nadaljuje prerazdelitvena politika, hkrati pa se omogoča neracionalna fiskalna potrošnja, ki se financira tudi iz dobička centralne banke). Takšne obrestne mere centralne banke seveda odločilno vplivajo tudi na politiko obrestnih mer v poslovnih bankah in rezultat so negativne obrestne mere na dinarske depozite.

Res je sicer, da se po zlomu inflacijskih pričakovanj povpraševanje po denarju poveča in s tem hitrost kroženja denarja zmanjša in da je zato določena stopnja monetarne ekspanzije po zaustavitvi hiperinflacije nujna. Vendar pa se zdi, da je denarna politika v Jugoslaviji premalo restriktivna, da bi omogočila nevtralnost ekonomske politike v prej opisanem smislu. Zato je nujna sprememba v politiki eskontne stopnje, ukinitvev obdavčenja obvezne rezerve, dvig stopnje obvezne rezerve in omejitev kreditov bank.

Tudi druga pomembna politika — fiskalna politika — je neustrezno koncipirana. Zvezni proračun se je celo realno povečal zaradi tega, ker je prevzel dosedanje naloge centralne banke (javni dolg, kliring, subvencije), niso pa se zmanjšali drugi razhodki, ki se avtomatično oblikujejo na osnovi zagotovljenih pravic nekaterih porabnikov. Posebnost programa je torej nezmanjšana poraba javnega sektorja, zaradi česar se napaja tudi iz obdavčevanja obvezne rezerve. Kreatorji ekonomske politike očitno tudi niso upoštevali Olivera-Tanzi učinka, ki po padcu inflacije povzroča velik porast realnih proračunskih prihodkov in omogoča, da se v razmerah proračunskega ravnovesja zmanjša fiskalna obremenitev gospodarstva.

Eden od ključnih ukrepov dohodkovne politike je bila zamrznitev osebnih dohodkov, ki je bila nujna zaradi še vedno prisotnega sistemskega defekta, ki omogoča, da si delavci načelno lahko izplačajo celoten produkt v osebne dohodke. Vendar pa je bilo izvajanje tega ukrepa že v samem začetku neustrezno. Že do konca decembra 1989 je vlada dovolila popravke ravni osebnih dohodkov v nekaterih sektorjih, zaradi še vedno neustreznih sektorskih ravni osebnih dohodkov in razlik v osebnih dohodkih za enako delo med podjetji pa je tudi v januarju in februarju 1990 prihajalo do pritiskov (tudi preko stavk) za povečanje osebnih dohodkov. Tudi zato je bila januarska inflacija

visoka (41,5%) in tudi zaradi neurejenosti sistema osebnih dohodkov (še vedno ni tržišča dela) se utegne rast cen nadaljevati.

Vlada se ni odločila za zamrznitev cen (razen v infrastrukturi), kar je dobra poteza, saj bi tak ukrep zamrznil tudi sektorska neskladja, ki se lahko normalizirajo le na prostem trgu, hkrati pa bi zavrl komaj začetni razvoj zasebnega podjetništva in s tem konkurence monopoliziranemu družbenemu sektorju. Tudi moč monopolov utegne ogroziti dezinflacijske učinke konvertibilnosti ob fiksnem tečaju in znižane kupne moči prebivalstva, zaradi česar mora vlada nadaljevati s politiko odpravljanja blokad, liberalizacijo, spodbujanjem podjetništva in oblikovanjem protimonopolne zakonodaje. S tem pa smo že pri drugem setu ukrepov — reformi ekonomskega sistema. Vlada je začela s to reformo že v letu 1989, vendar je ni povsem izpeljala. Ko je bila zaradi pritiska javnosti in politike prisiljena izvesti šok terapijo z ukrepi ekonomske politike, razmere za njen popolni uspeh zato niso bile pripravljene. Bistveni reformni ukrepi so šele v teku in prav v tem vidimo največjo nevarnost za uspeh programa. Šok ukrepi namreč že povzročajo padec kupne moči in nadaljnjo pavperizacijo prebivalstva, likvidacije podjetij in hitro rast brezposelnosti. Rigidni ekonomski sistem teh učinkov ne more amortizirati, socialni ukrepi pa bodo lahko le delno omilili socialne napetosti. Zato je treba čimprej izpeljati celovito gospodarsko reformo, z nevtralno ekonomsko politiko pa zadrževati inflacijo v znosnih mejah.

Četudi bo reforma z zakasnitvijo vendarle zadovoljivo izpeljana, ostane v Jugoslaviji še vedno odprt problem političnega sistema. Reformirani tržni ekonomski sistem lahko namreč deluje in trajno obstaja le v razmerah parlamentarnega, večstrankarskega sistema, do katerega pa je v Jugoslaviji zaradi še vedno močne pozicije komunistične partije v nekaterih republikah še dolga pot. Reakcija teh sil utegne ogroziti tudi ekonomsko reformo, s tem pa za nekaj let ponovno potisniti Jugoslavijo na obrobje Evrope.

4. SKLEP

Mislimo, da je za delovanje proti inflaciji v Jugoslaviji nujno simultano izvajanje ukrepov in reform, ki smo jih navedli v tem tekstu. Ukrepi proti inflacijskim pričakovanjem so v januarju dali zadovoljive rezultate. Manj konsistentni in uspešni so ukrepi ekonomske politike, ki utegnejo inflacijo ponovno pospešiti. Najbolj pa zamuja reforma ekonomskega sistema, še bolj pa reforma političnega sistema. Brez teh reform jugoslovanske inflacije ni mogoče odpraviti, hkrati pa so potrebne za zasuk v civilno družbo ter pravno in socialno državo, torej v politično in ekonomsko demokracijo, kar je predpogoj za integracijo Jugoslavije v Evropo.

Priljeno: 12. 03. 1990.

Prihvačeno: 22. 11. 1990.

LITERATURA

- Bajt A. (1971), *Mehanizem jugoslovanskega gospodarstva — Inflacija osebnih dohodkov (deskriptivna medsektorska analiza)*, EIPF, Ljubljana.
- Bajt A. (1983), *Mehanizmi inflacije u Jugoslaviji, Savremeni problemi ekonomske stabilizacije*, Titograd.
- Bajt A. (1986), *Alternativna ekonomska politika*, Globus, Zagreb.
- Bajt A. (1989), *Netržni sistem plačevanja kot dejavnik hiperinflacije*, Delo, Ljubljana, 25. november.
- Blejer M. I., Cheasty A. (1988), *High inflation, Heterodox Stabilization and Fiscal Policy*, *World Development*, Vol. 16, No. 8.
- Blejer M. I., Liviatan N. (1987), *Fighting Hyperinflation*, *IMF Staff Papers*, Vol. 34, No. 3.
- Bole V. (1989), *Stabilizacijska politika v 1989. letu — nadaljevanje ali ponavljanje, Jugoslovanski program zmanjševanja inflacije v letu 1989*, ČGP Delo, *Gospodarski vestnik*, Ljubljana.
- Cvikl M. (1989), *Denarna politika protiinflacijskega programa zvezne vlade*, *Bilten EDP*, Vol. 12, NO. 4 IEDP-EPF, Maribor.
- Dumezić T. (1989), *Ko snosi posledice*, *Ekonomska politika*, No. 1956, Beograd.
- EIZ (1964), *Problemi privredne koncentracije*, *Ekonomski institut Zagreb*, Zagreb.
- Furubotn, E., Pejovich S. (1970), *Property Rights and the Behaviour of the Firm in a Socialist State: The Example of Yugoslavia*, *Zeitschrift fuer Nationaloekonomie*.
- Gaspari M. (1989a), *Kaj je nujno, da se narodna banka vključi v protiinflacijsko politiko?*, *Jugoslovanski program zmanjševanja inflacije v letu 1989*, ČGP Delo, *Gospodarski vestnik*, Ljubljana.
- Gaspari M. (1989b), *Uz sanaciju — smanjivanje deficita?*, *Ekonomska politika*, No. 1964, Beograd.
- Holzman F. (1976), *International Trade Under Communism*, Basic Books, New York.
- IEDP (1983), *Delitev produkta ne ustreza ciljem stabilizacije*, *Bilten EDP*, Vol. 6, No. 2, IEDP-EPF, Maribor.
- Kovač B. (1989), *Privatizacija i poduzetništvo kao pravci reforme, Privredne reforme*, *Ekonomika*, Beograd.

- Kračun D. (1988), Trg kot usoda ali trg kot perspektiva, Ziherlovi dnevi 1988: Zaostajanje Slovenije in Jugoslavije za razvitim svetom in naša prihodnost, Knjižnica FSPN, Ljubljana.
- Kračun D. (1989), Uspjeh antiinflacijskog programa moguć je samo u normaliziranim privrednim odnosima, Jugoslovenski ekonomisti o inflaciji, Beograd.
- Maksimović I. (1986), Teorijski problemi društvene svojine i perspektive promena ekonomskog sistema, Kriza jugoslovenskog ekonomskog sistema, SANU, Beograd.
- Mencinger J. (1986), Inflacija, Privredna kretanja Jugoslavije, No. 161, EIPF, Ljubljana.
- Petrin T. (1974), Koncentracija podjetij v jugoslovanski industriji, Ekonomska revija, No. 4, Ljubljana.
- Pjanić Z. (1974), Robna privreda u samoupravnom sistemu, IDN-CEI, Beograd.
- Popov S. (1972), Osnovni faktori kretanja cena proizvođača industrijskih proizvoda u periodu 1962—1970, Ekonomist, No. 2.
- Vanek J. (1970), The General Theory of Labour — Managed Market Economies, Cornell University Press, Ithaca and London.
- Ward B. (1958), The Firm in Illyria: Market Sindicalism, American Economic Review, sept.
- Žižmond E. (1989), Trostepena inflacija, Ekonomika preduzeća, No. 9—10, Beograd.

INFLACIJA I STABILIZACIONA POLITIKA U JUGOSLAVIJI

Egon ŽIŽMOND

Rezime

Glavna specifičnost jugoslovenske inflacije leži u tome da je fundamentalna neravnoteža (koja u tržišnim privredama uglavnom izvire iz neadekvatne ekonomske politike) posledica neadekvatnog ekonomskog sistema. Ekonomski sistem je imao etatistički karakter i onemogućavao je formiranje ravnotežnih cena faktora proizvodnje, a istovremeno omogućavao agresivan rast dohodaka tih faktora, odn. subjekata po jedinici njihovog doprinosa društvenom produktu te dozvoljavao relativno slobodno formiranje cena proizvoda i usluga i time otvorenu inflaciju. Iz ekonomskog sistema izvire i cenovna neelastičnost agregatne ponude i tražnje. Etatistički ekonomski sistem, naime, de-

terminira takvu poziciju subjekata na strani ponude da oni, u slučaju porasta tražnje, ne reaguju sa porastom realnog nego samo nominalnog proizvoda, dakle cena. I agregatna tražnja neelastična je na promene u nivou cena, jer novac koji nije u mogućnosti da obavlja svoje osnovne funkcije stimuliše tražnju do granica njene kupovne moći. Zbog tih specifičnosti ocenjujemo da šok terapija nije adekvatna za eliminiranje jugoslovenske inflacije jer bi zbog rigidnog ekonomskog sistema koji prouzrokuje neelastične reakcije privrednih subjekata na impulse ekonomske politike imala suviše velike negativne ekonomske i socijalne posledice. Smatramo da je u jugoslovenskim uslovima strategija postupnosti bolje rešenje. Ona znači da je reforma ekonomskog sistema od bitnog značaja za eliminiranje inflacije, a u vremenu njenog sprovođenja treba da se izvodi neutralna ekonomska politika. Neutralna ekonomska politika znači da se realna opterećenja ne bi smela promeniti (realni lični dohoci, porezi i doprinosi ne bi smeli biti u porastu), jedino bi novčana politika bila restriktivna. Takva strategija omogućila bi čekanje na definitivni start novog ekonomskog sistema u uslovima društveno prihvatljive inflacije. Tek nakon definitivnog starta novog ekonomskog sistema mogla bi se upotrebiti šok terapija za eliminiranje inflacije.

INFLATION AND STABILIZATION POLICY IN YUGOSLAVIA

Egon ŽIŽMOND

Abstract

The main particularity about Yugoslav inflation is that the fundamental disequilibrium (in market economies mainly originating from inadequate economic policy) is a consequence of an inadequate economic system. It was of semi-command character and had, thus, prevented the formation of production factor price equilibrium and had simultaneously enabled an aggressive increase in factors' (subjects') incomes per unit of their contribution to the GNP. It did, however, allow a relatively free formation of product and service prices and, thus, open inflation. The second main particularity is the aggregate supply and demand price inelasticity. The semi-command economic system, namely, determines a position of suppliers which, in case of eventual increases of the demand, do not react by increasing the real, but only the nominal output, i. e. prices. Also, aggregate demand is inelastic to price level changes because money which is not in a position to perform its basic function stimulates demand to extremes of purchasing power. Because of these particularities it is estimated that shock therapy for eliminating inflation in Yugoslavia is unsuitable because of a rigid economic system which causes inelastic reactions of economic agents to the impulses of economic policy, causing substantial negative economic and social effects. A step-by-step strategy is considered to be a better solution. This means that the re-

form of the economic system is of vital importance. When carrying out reform, a neutral economic policy has to be implemented. A neutral economic policy should be based so that real burdens will not change (real personal incomes, taxes and contributions would not increase), and only monetary policy would be restrictive. Such a strategy would enable a definite start to a new economic system at a sustainable level of the inflation. After this system has definitely started, shock therapy could be used to eliminate inflation.